

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE ERMENİ MESELESİ: AMİRAL BRİSTOL ÖRNEĞİ*¹

Meral KUZGUN**

Öz

Osmanlı İmparatorluğu içinde önemli bir yere sahip olan Ermeniler, 19. yüzyıldan itibaren ayaklanmaya ve milliyetçilik faaliyetlerini yürütmeye başlamışlardır. Bu faaliyetlerin merkezi durumuna gelen Ermeniler, İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD'deki her türlü desteği almayı başarmışlardır. Rusya'ya karşı Doğu Anadolu'da oluşturulmak istenen Ermeni devleti, tampon devlet konumunda planlanmıştır. İngiltere'nin isteği üzerine oluşturmak istenen Ermeni devletinin mandalığına ABD getirilmek istenmiştir. Bu amaçla Ermeni meselesi Amerikan Dışişlerinin ilgilenmek durumunda olduğu bir konu olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndaki, Amerikan okulları, misyonerleri ve çalışanları da Ermeni meselesinde Ermeniler lehine propaganda da bulunmuştur. Ancak İstanbul Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol, Türkler aleyhine çıkan bu propagandalara pek itibar göstermemiş ve Amerikan kamuoyunun doğru bir şekilde aydınlatılması için mücadele etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Amiral Bristol, Ermeni Sorunu, Dış ilişkiler, Amerika.

ARMENIAN QUESTION IN THE TURKISH – AMERICAN RELATIONS: ADMIRAL BRISTOL CASE

Abstract

Armenians have always had an important position within the Ottoman State; however, they have started uprising and nationalist movements since the 19th century. After becoming the center of such campaigns, Armenians could gain any kind of support from England, France, Russia and the USA. It was planned to establish an Armenian State in Eastern Anatolia against Russia as a buffer state. Such an Armenian State to be urged by England was planned to be under mandate government of the United States. To this end, the Armenian

* Bu makale, Prof. Dr. Erdal AÇIKSES danışmanlığında yürütülen ve Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2012 yılında Meral HALİFEOĞLU tarafından hazırlanan "1914-1945 Yılları Arası Türk Amerikan İlişkileri" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Bu makale, 08-10 Mayıs 2014 tarihleri arasında düzenlenmiş olan " Uluslararası Tarih Boyunca Türk İdaesinde Ermeniler" Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

**Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, meralkuzgun@kilis.edu.tr

Question became a matter that United States Foreign Affairs had to deal with. In addition, American schools, missions and their employees in Ottoman dominions held propaganda in favor of Armenians in the scope of the issue. On the contrary, Admiral Bristol, United States' High Commissioner in İstanbul, became a figure committed to inform American public accurately.

Keywords: Propaganda, Admiral Bristol, Armenian Question, Foreign Affairs, Government of The United States.

Giriş

Bugün dünya kamuoyunu meşgul eden meselelerden biri olan Ermeni meselesinin kökleri geçmişe uzanmakla birlikte 18 yüzyılda yaşanan Fransız İhtilali, Avrupa'da meydana gelen siyasi ve sosyal devrimler, sanayi ve teknolojik gelişmeler tüm dünyayı tesiri altına almıştır. Bunların akabinde ortaya atılan milliyetçilik akımı, çok farklı etnik unsuru içinde barındıran imparatorlukları da olumsuz etkilemiştir (Tolon, 2004: 23). Yayılmacı amaç taşıyan Avrupalı devletlerin ana noktası Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde bulunan Orta Doğu² toprakları olmuştur. Dünyanın en önemli suyolları olan Türk Boğazları, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi Orta Doğudadır. Bununda birlikte bölgenin 20. yüzyıldaki önemli yeri olan petrol üretimi belirginleşmiştir. Bu nedenledir ki zayıflamakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak ve onun sahip olduğu tüm mirası elde etmek istemişlerdir.³

Millet-i sadıka olarak kabul edilen Ermenilerin durumu 19.yüzyılda değişmiştir. Bu değişiklik, Kafkasların Ruslar tarafından bu yüzyılda işgali ve Anadolu'nun doğu sınırında Ermeni Kilisesi'nin kurulup tanınmasından sonra Ermeni vali ve generallerin illeri yönetip ordulara komuta ettiği bir Rus Ermenistan'ının kurulmasıyla başlamıştır. Bir yandan Rus

² Orta Doğu, en geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak Doğu da Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı coğrafya olarak tanımlanabilir. Daha dar anlamda ise, batıda Mısır, kuzeyde Türkiye ve İran'ın yer aldığı, doğu da yine Umman Körfezi'ne, güneyde ise Aden Körfezi ve Yemen'i içine alan bölge olarak tanımlanır. (Arı: 2008, 25)

³ (<http://www.akademikbakis.org/14/ingiltere.htm>, 04.12.2013.)

Ermenistan'ının siyasi ve kültürel durumu, öte yandan, Avrupa'dan gelen milliyetçi ve liberal fikirler Osmanlı Ermenilerini, özellikle 1895-1896 yıllarında Doğu Anadolu bölgesinde etkilemiştir (Türkdoğan, 2006: 30). Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik Rusya'nın uzun yıllar sürdürdüğü asıl gayesi; sıcak denizlere Boğazlar vasıtasıyla inmek (Kuzucu, 2013: 30; Pehlivan, 2016: 87) ve İskenderun-Yumurtalık muntikasını ele geçirmek olmuştur. İngiltere, Rusya'nın bu politikalarından rahatsız olmasının yanı sıra hilafet meselesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun manevi nüfuzunu kırmaya çalışarak Irak ve Arabistan'da etkinlik kazanmaya çalışmıştır. Fransa, Suriye ağırlıklı bir politika izlerken İtalya Anadolu'nun batı ve güney bölgelerinde hâkimiyet göstermek istemiştir. Almanya ise; Osmanlı İmparatorluğu'nu sermayesi için bir istismar alanı olarak görmüştür (Bayur, 1995: 6-7).

Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik toprak paylaşımında 19. yüzyılda harekete geçen Batılı devletler ve bu paylaşımına daha sonra katılmış olan ABD, Osmanlı sınırları içinde kullanılmaya en uygun azınlık unsur olarak Ermenileri seçmişlerdir. Amerikan misyonerlerince Ermenilerin eğitim düzeyleri, ilerlemeye olan yatkınlıkları tespit edilmiş ve onlar için Ermenice eğitim veren Amerikan okullarının açılmasına karar verilmiştir (Erdoğan, 2003: 154).

1. Osmanlı-Amerikan Münasebetleri

1.1. İlk Temasların Başlaması

Türk Amerikan ilişkileri içinde Ermeni meselesini ortaya koyabilmek için ifade edilmesi gereken ilk adım Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasındaki münasebetlere değinmek olmalıdır. Kuzey Amerika, 1770'lere kadar bir İngiliz kolonisi iken 1775-1783 yıllarında İngiltere'ye karşı verdiği mücadelede bağımsızlığına kavuşmuştur. ABD açısından Bağımsızlık Savaşı'nın en önemli nedeni ekonomik ve ticari çıkarlarının korunması olmuştur. Bağımsızlığa kavuştuktan sonra Amerikan ticaret gemileri okyanuslara açılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasında gerçekleştirilen 1830 Antlaşmasından çok önce, Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ödeyen Garp Ocakları (Kuzey Afrika Beylikleri) ile ABD hükümeti arasında ilişkiler başlamıştır (Kantarci, 2004: 20-21).

Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasındaki ilk münasebetlerin de ticari ilişkilerle başladığını söyleyebiliriz. İki devlet arasındaki ticaret anlaşması 7 Mayıs 1830 tarihli olup, (Gencer vd., 2008: 29) bu anlaşmanın

imzalanmasında 1827'de Navarin baskınında Osmanlı donanmasının yok edilmesi de etkili olmuştur. Donanmanın güçlendirilmesinde İngiltere'nin dışında ABD ile yapılan bu ticaret anlaşması bir alternatif olarak görülmüştür (Türk, 2006: 27).

Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasındaki resmi temasların başlamasında Rusya'nın da etkili olduğu görülmektedir. Rusya, İngiltere'nin Karadeniz'de tek başına ticareti elinde bulundurmasını istememiş, bunun önüne geçilmesinde deniz taşımacılığında en az onun kadar donanmada etkin bir devletin bölgeye girmesinden memnuniyet duymuştur. ABD'nin Boğazlardan geçebilmesi için Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ilişkiler kurması gerekmekte ve bu amaçla İstanbul'daki Rus diplomatlar, ABD lehine lobicilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Erhan, 2001: 110-111).

Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasında başlayan ilk münasebetin ticaret vasıtasıyla başlamasında hiç şüphesiz Amerikan misyonerlerin de katkısı olmuştur. Dini çalışmalarının yanı sıra mali ve iktisadi konularla da meşgul olan Amerikalı misyonerler, Osmanlı coğrafyasına ait yeraltı ve yer üstü zenginlikleri ile meşgul olmuş, buldukları bölgenin haritalarını çizmişlerdir (Hülagü, 2009: 101).

İki ülke arasındaki ilk ticari temaslardan sonra 5 Ekim 1831'de David Porter, İstanbul Maslahatgüzarı olarak atanmıştır. ABD temsilciliği 1839'da mukim elçilik düzeyine, 1882'de orta elçilik düzeyine, 1906 da ise büyükelçilik düzeyine çıkarılmış, 1830 Antlaşması ile resmîyet kazanan İzmir Konsolosluğu'na ilave olarak İstanbul, Selanik, Bozcaada, İskenderiye, Beyrut, Kudüs, Bursa ve Çanakkale'ye de birer konsolosluk açılmıştır. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu, 1881 yılına kadar New York, Baltimore, Chicago, Boston, Philadelphia, Neworleans şehirlerinde konsolosluklar açmıştır (Şişman, 2006: 27).

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci ticaret antlaşması 28 yıl süreli "*en ziyade müsaadeye mazhar ülke*" prensibinin kabul edildiği bir şekilde imzalanan ve öncekine göre ticari münasebetleri daha ayrıntılı düzenlenen 13 Şubat 1862 tarihli antlaşmadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD ile imzaladığı 1830 ve 1862 tarihli anlaşmalar devletin en buhranlı dönemlerinde yapılmıştır. Zira söz konusu olan ilk antlaşma, 1829 Rus yenilgisinden hemen sonra imzalanmıştır. 1862 yıllı antlaşma ise öncesinde 1860-1861 mali bunalımı ve Lübnan siyasi olaylarına gebe kalmıştır (Halifeoğlu, 2012: 20). İkili ticari ilişkilerin devamı Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD'den silah satın almasıyla ilerlemiş ve 1860'larda

başlamış olan bu süreç (Erhan, 2001: 175) ancak 1880'lerden sonra Almanya'nın küresel bir güç olarak kendini göstermeye başlaması ve Osmanlı silah pazarında yer almak istemesiyle ABD ile Almanya'nın kendilerini bir rekabetin içinde bulmalarına neden olmuştur. Bu rekabette Almanya'nın öne çıkmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ve İngiltere'ye karşı beslediği güvensizlik duygusuna karşılık güçlü bir müttefik arayışında olması, Alman silahlarının gecikmeden ve bol miktarda İstanbul'a gelmesi en önemli amildir. Bunların yansısı ABD'nin coğrafi uzaklığı ve gemi taşımacılığının yavaşlığı Amerikalı yatırımcıların bu rekabetin gerisinde kalmalarına sebep olmuştur. Son olarak Ermeni sorununun ortaya çıkışı ve Amerikan misyonerlerinin çalışmaları Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir (Türk, 2006: 37-38).

ABD ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde Amerikan vatandaşlarının haklarını korumak adına Anadolu'da bulunan konsolosluklar aracılığı ile ABD'ye siyasi, maddi ve her türlü bilgi gönderilmekle birlikte Amerikan konsoloslukları aynı zamanda Protestan Ermenilerin koruyuculuğunu da yapmışlardır. Konsolosluklar özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında da ön plana çıkmış, ayaklanma ve kışkırtma merkezi haline gelmişlerdir (Küçük, 2009: 88-89).

1.2. Osmanlı Topraklarında Ermeni Faaliyetlerinde Amerikalı Misyonerlerin Rolü

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu çöküş dönemine girmiş bilgi ve teknoloji açısından Avrupa'nın gerisinde kalmıştır. Böyle bir süreçte Osmanlı topraklarına akın eden Amerikalı misyonerlerin, iyilikten çok kötülük getirdikleri tespitini yapmış olmak yanlış olmaz. Söz konusu misyonerler Osmanlı Ermenilerine sadece kendi dil, din, tarih ve edebiyatlarını öğretmekle kalmamışlar aynı zamanda onlara liberal ve ihtilalci fikirler de aşılamışlardır (Halifeoğlu, 2012: 23). Söz konusu yüzyılda yaşanan Osmanlı Rus Savaşı'nda (1877-1878) Balkanlardaki azınlıkların hemen hepsi muhtariyet ve bağımsızlıklarına kavuşturulmuştur. Bu durum, Ermenileri umutlandırdığı gibi onlara siyasi ve diplomatik bir zemin de hazırlamıştır (Kodaman, 1987: 135). 1878 Berlin Antlaşması'nın 61.maddesi gereğince Ermenilerin yaşadığı bölgelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslahat yapmasını öngören maddelerin olması Ermenilerin uluslararası bir

sorun olmasına ve Ermeni örgütlerinin etkin hale gelmesine neden olmuştur (Bal ve Çufalı, 2003: 256).

Ermenilerin yaşadığı tüm bölgelerde Amerikalı misyonerler tarafından açılan okullarda yaşanan her türlü gelişme; bu misyonerler aracılığı ile Avrupa ve Amerikan kamuoyu ile paylaşılmıştır. Tüm gelişmeler, Amerikalı misyonerlerin neşriyat faaliyetleri ve Amerikan konsolosluklarına gönderdikleri raporlar aracılığı ile Ermeni davasına hizmet etmiştir (Erhan, 2001: 303). Batı destekli örgütlenmiş Ermeni komitelerinin ülkede ayaklanmalara yol açmaları nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu bu faaliyetlere sert karşılık verirken Ermenileri her koşulda destekleyen ve kollayan Amerikalı misyonerler de Osmanlı İmparatorluğu'nu karşılarına almışlardır (Halifeoğlu, 2012: 25).

Amerikan basınında ve kamuoyunda oluşan tepkiler sonucunda ABD hükümeti, 1880'lerden itibaren Osmanlı topraklarındaki Amerikalıların ve Ermeni vatandaşların haklarını korumak adına Osmanlı sularına donanmalarını göndermeleri ikili ilişkilerin gerilmesine de yol açmıştır (Pekcan, 2006: 100). Bu duruma, Tarsus St. Paul Enstitüsü'ne yapılan saldırılar üzerine saldırganların derhal tutuklanmasını isteyen ABD hükümetinin istekleri gerçekleşmediği takdirde Mersin'e donanmalarını yollayacaklarını belirtmesi örnek olarak gösterilebilir (BOA, Sadaret Evrakı, Tasnif Kodu: MKT. MHM, Dosya No: 616, Gömlek Sıra No: 5).

2. Birinci Dünya Savaşı'nda Tehcir ve Ermeniler

Osmanlı İmparatorluğu, uzun yılların getirdiği siyasi, ekonomik yıpranmışlıkla Birinci Dünya Savaşı'na girmiş ve bundan faydalanan Osmanlı Ermenileri, Rusya ve Fransa ile iş birliğine girmiştir (Ahmet Rüstem Bey, 2005: 63-64). Osmanlı İmparatorluğu, Cihan Harbi karşısında elindeki sağlam ve eli silah tutan Müslümanları orduya almış, müdafaasız kalan halk ise Ermenilerin saldırıları ile karşı karşıya kalmıştır (İlter, 1995: 70-71). Birinci Dünya Savaşı'nda en önemli Ermeni isyanı Van'da meydana gelmiştir. Bu eylemde bilinçli olarak Doğu Anadolu'da bağımsız Ermeni devleti kurulmak istenmiştir. Bu isyan için koşullar ve zaman Ermeni komitelerinin lehinedir. Çünkü komitelerin harekete geçmeleri ve Van'ı işgalleri Rus ordusunun Osmanlı topraklarına girmesiyle başlamıştır. Osmanlı ordusunun Sarıkamış harekâtının, ağır kış koşulları nedeniyle ağır kayıplarla sonuçlanması ve Rus ordusunun harekete geçtiğine dair haberlerin yayılması üzerine 5 ve 9 Şubat 1915 tarihlerinde Van ve Bitlis

vilayetlerinin çeşitli bölgelerinde Ermeni çeteleri jandarmaya silah kullanmış ve bazılarını şehit etmiştir (Ar, 2011: 105).

Osmanlı İmparatorluğu Dâhiliye Nezareti, 9 Şubat 1915'te başlayan isyanlar üzerine öncelikle bu isyanları başlatan ve Ermenileri silahlandıran komite yuvalarını dağıtmak amacıyla 24 Nisan 1915'te vilayet ve mutasarrıflıklara gizli bir tamim göndermiştir. Bu tamimde, Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, evraklara el konulması ve komite elebaşlarının tutuklanması belirtilmiştir (Bal ve Çufalı, 2003: 303).

Ermeni komiteciler, Kafkaslarda ve Anadolu'da savaş çıktığı sırada bu tür karışıklar çıkarmakla meşgulken Avrupa ve ABD'deki Ermeni komiteleri de boş durmamıştır. ABD bulunan Ermeni Milli Müdafaa Komitesi, 23 Mart 1915'de İngiliz Başbakanı Edward Grey'e sundukları yazıda, savaşın Asya Hristiyanları özellikle Ermeniler için bir bağımsızlık fırsatı olduğunu, binlerce Ermeni'nin Rus ordusunda Müttefiklerin yanında savaştığını, Amerikan ve İngiliz Ermenilerinin bunlara yardım ettiğini ve Ermeni isteklerine kayıtsız kalınmamasını rica etmiştir (Selvi, 2011: 52).

2 Mayıs 1915 'te Enver Paşa, Van ve çevresinde isyan çıkartan Ermenilerin Rus sınırı ötesine gönderilmelerini Talat Paşa'dan talep etmiştir. Sevk kararının ilk işareti sayılan bu yazı ile Talat Paşa, Meclis-i Vükela'dan karar almadan ve geçici bir kanun çıkarmadan sevk işlemlerini başlatmıştır. Ancak, Erzurum, Van, Bitlis, Halep, Maraş ve Adana gibi vilayet ve sancakların boşaltılması ve buradaki Ermenilerin can ve mallarının korunması hususunda alınan tedbirler yeterli olmamıştır (Çelik, 2008: 145).

1915 Mayıs'ında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum pek iç açıcı değildir. Ruslar, Doğu Anadolu'da ilerlemiş, İngiliz ve Fransızlar Çanakkale'yi zorlamakta, güneyde ise Kanal harekâtı yapılmaktadır. Çıkan isyanların yanında ülkenin her tarafı asker kaçaklarıyla dolmuş, birçok bölge çete saldırılarına maruz kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, bir yandan Birinci Dünya Savaşı içinde düşmanlarıyla savaşırken diğer yandan bu karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Gürün, 2009: 299). Talat Paşa tarafından daha sonra 9 Mayıs 1915'te Van, Erzurum ve Bitlis vilayetine gönderilen ve Ermenilerin harp sahası dışına çıkarılmalarını belirten emir "Tehcir Kanunu" olarak adlandırılmıştır. Tehcir kanunu, meclis tatilde olduğundan Bakanlar Kurulunca "geçici kanun" adıyla çıkartılmıştır. Bu kanun, Takvim-i Vekayi de 27 Mayıs 1915'te yayınlanmıştır (Ar, 2011: 80). Ermenilerin Türk hatlarının gerisinde geniş bir ihtilaf çıkarmaları ve Osmanlı ordusunu iki ateş arasında bırakmaları üzerine

çıkartılan bu kanun, göç ettirme esasına dayanmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu, Batılı devletlerin bu meseleyi istismar edeceğini ve olumsuz propaganda yapacaklarını düşünmüş olduğundan kanunun uygulama aşamasında her türlü sertlikten kaçınmıştır (Akçora, 2007: 48).

3. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Amerikan Basınında Ermeni Propagandasının İşlenmesi

Amerikan misyoner okullarında İngilizce öğrenen Ermenilerin bir kısmı ABD'ye giderek orada yaşamaya başlamışlardır. 1890'larda Hınçak ve Taşnak ihtilalci derneklerin kışkırtmaları neticesinde başlayan Ermeni ayaklanmalarının bastırılmasından sonra Ermenilerin ABD'ye göçü hızlanmıştır. ABD'deki Ermeniler, tüm gelişmelerden habersiz olan Amerikan halkına Türkleri kan dökücü olarak tanıtmışlardır. Ermeni dostu misyonerlerin yalancı tanıklığını sağlayan Türk düşmanları, gerçekte ilgisi bulunmayan " Müthiş Türk" tipini ABD'de yaratmayı başarmışlardır (Kuran, 1985: 56).

Bunun yanı sıra Anadolu'da Ermeni isyanları yavaş yavaş kendini göstermiş olmasıyla birlikte Birinci Dünya Savaşı esnasında anti-Türk propaganda çalışmaları Amerikan misyoner kuruluşları ve Büyük Britanya propaganda ofisleri tarafından özellikle yapılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren American Board (The American Board of Commissioners For Foreign Mission)'ın çalışmaları bir nevi Ermeni davası haline gelmiştir. Amerikan okullarına devam edenlerin çoğu Protestan Ermenilerdir. Misyoner kuruluşları Birinci Dünya Savaşı'nı, Ermeni-Rus tarafının kazanacağı düşüncesiyle ABD'deki nüfuzlarını, Türk karşıtı politikalara yönelik kullanmışlardır (McCarty, 2001: 21-22). Bu amaç birliği ile misyonerler, Ermeni milliyetçileri ile sıkı temaslar kurmuş ve hazırladıkları raporların içeriği Ermeni milliyetçilerin görüşlerine göre şekillenmiştir (Başak, 2008: 210-212).

Amerikan okullarının Ermeni milliyetçiliğine dolaylı desteği, Ermeni milliyetçiliğinin ABD'deki kurumsallaşmasına ve gelişmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle Ermenilere yönelik ABD'deki yapılan yardım faaliyetleri kuvvetli bir destek görmüştür. O dönemde ABD'deki hiçbir Türk cemiyetin olmaması, tek yönlü bir propagandanın oluşmasına yol açmıştır. Böylece Ermeni örgütleri, Amerikan kamuoyunu kendi amaçlarına göre uygun şekillendirmişlerdir (Ar, 2011: 141).

Ermenilere yönelik Amerikan kamuoyunu yönlendirenler sadece Amerikan okulları ya da misyonerleri değildir. Bunların dışında çok önemli bir kurum olarak Osmanlı topraklarında bulunan Amerikan konsolosluklarıdır. Bu amaçla çok etkili çalışan Harput Amerikan Konsolosluğu sürekli olarak Türkiye aleyhine raporlar yazarak veya Ermenilerin yazdıkları mektupları ABD'ye göndererek dünya kamuoyunu Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine etkilemeye çalışmıştır. Amerikan Harput Konsolosu Herbert Norton, 1900'lerden itibaren Ermenilerle temasa geçerek onların iddialarını saptırarak raporlar yazdığı bilinmektedir. Silahsız masum olarak dünya kamuoyuna gösterdikleri Ermenilerin hiç de silahsız olmadıkları konsolosun "*İran yoluyla Rusya'dan gelen asilerin kullandığı yivli tüfek, el bombası ve fişek bitmek tükenmek bilmeyen stok halinde mevcuttur. İran'dan gelen silahlar İran yöneticilerinin de lakayt davranışlarından dolayı Van'a yakın dağ yollarından gelir ve Van ile Bitlis vilayetlerinde gizli depolara stoklanır*" şeklindeki ifadelerden anlaşılmaktadır (Açıkses, 2000: 217-218).

Konsolosların desteklerinin yanında Amerikan gazeteleri de Ermeniler lehine propaganda faaliyetlerinin bir parçası olmuşlardır. Christian Herald gazetesinin teşvikiyle Ermenilere para yardımıyla bulunmak üzere Amerikan misyonerlerince Van, Erzurum, Harput, Diyarbakır, Erzincan, Mardin ve Gemerek'te⁴ yedi tane yardım komisyonu kurulduğu, Bitlis, Antep, Urfa ve Sivas'ta da yakın zamanda yardım komitelerinin kurulacağı belirtilmiştir. Dağıtılan bu yardımlar sayesinde Amerikan misyonerlerin Ermeniler üzerindeki etkisi ve sempatisi böylelikle artmıştır (Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1896-1919), 2007: 21).

The New York Times gazetesi Ermeni propagandasında Ermeniler lehine ve Türkler aleyhine yazılar yazan gazetelerin başında gelmektedir. Örnek vermek gerekirse, Mart 1915 tarihli The New York Times gazetesi "*Bütün Ova Ermeni Cesetleri ile Dolu*" başlıklı haberinde Derderian adında bir doktorun söylediklerine göre; Kürt ve Türklerin, kadın ve çocukları katlettiklerini ve Kafkasya'da 120.000 yardıma muhtaç Ermeni'nin olduğunu belirtmiştir (The New York Times, 20 March 1915). Söz konusu gazete 18 Nisan 1915 tarihli haberinde Van bölgesinde Kürtler ile Ermeniler arasındaki mücadelenin yoğun olduğunu belirterek, Hristiyanlara yönelik genel katliamlarının Başkale'de olmasının beklendiğini ifade etmiştir. Türk

⁴ Kayseri yakınlarında bir yer ismi. Bkz. *The New York Times*, 27 August 1915.

askerlerinin, Kürtler tarafından yapılan zulümlere yüksek rütbeli Türklerin göz yummalarından rahatsızlık duyduklarını yazmıştır. Bu nedenle de bazı Kürtlerin linç edildiklerini (The New York Times, 18 April 1915), Van yakınlarında 100 kadar köyün katledildiğini, devam etmekte olan katliamların, Erzurum, Muş, Zeytun ve bütün Kilikya'da Nisan ortalarında gerçekleştiği, Ermenilerle ilgili katliam haberlerinin Şubat ayı içinde ABD'ye ulaşmaya başladığı belirtilmiştir (The New York Times, 24 May 1915). Ermenilere Van'da başlayan zulümlere karşılık bir Rus birliğinin Van'ı işgal ettiği ve Türkler tarafından kuşatılan Ermenilere böylelikle yardım edilmesi üzerine Türklerin, Bitlis'e doğru çekilmek durumunda kaldıkları kamuoyuyla paylaşılmıştır (The New York Times, 25 May 1915). Rus birliklerinin Van'a girmesinden sonra Kürt çetelerinin Bitlis, Muş ve Diyarbakır'da Ermenileri öldürdükleri, bu nedenle Ermeni gönüllerin arttığı ve amaçlarının Hristiyan nüfusu Kürtlerden korumak olduğu ifade edilmiştir (The New York Times, 6 June 1915)

The New York gazetesi 1915 yılına ait karalama kampanyalarına devam ederek Amerikan kamuoyunda Türkler ve Türkiye aleyhine bir algı yaratmaya çalışmıştır. 12 Temmuz 1915 tarihli "*Türkler Yerel Hristiyanları Sürgün Ediyor*" başlıklı haberinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanların, Türklerin Bizans İmparatorluğu'nu ilk işgal ettiklerinden beri böyle gerilim ve tehlike içinde olmadıklarını yazmıştır. Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas ve Adana vilayetlerinde on binleri bulan Ermenilerin acımasızca katledildikleri, mallarının yağmalandığı, sürgün yolu esnasında Müslüman olarak yetiştirilmek üzere kaçırılan Ermeni çocuklardan ve evlendirilmek üzere alıkonulan genç kızlardan bahsetmektedir. Geriye kalan Ermenilerin, ölüm ile din değiştirme arasında seçime zorlandıkları belirtilmiştir. (The New York Times, 12 July 1915) Tüm bu abartılı ve asılsız olan haberlerin yoğun bir şekilde okuyucusu çok olan ve ABD'nin en prestijli gazetesi, ülkesi işgal edilmiş olan Anadolu halkını dünyaya zalim ve Ermenileri mazlum göstererek Amerikan kamuoyunda istediği duygu yoğunluğu ve tepkiyi oluşturmayı başarmıştır.

ABD Dış İşleri Bakanı Lansing, İstanbul Amerikan Büyükelçisi Morgenthau'ya gönderdiği mesajında korunmaya muhtaç olan Ermenilere karşı Amerikan halkının kuvvetli duygular içinde olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı iyi hislerini kaybetmeye başladıklarını bu nedenle de Türk hükümetinin bilgilendirilmesini istemiştir. Aynı zamanda Ermenistan Sosyal Demokrat Partisi (Armenian Social Democratic Party)

yürütme kurulu üyesi B. Varzadate, Türklerin Bitlis'te bütün erkekleri katlettikten sonra 9.000 kadın ve çocuğun öldürülürüp cesetlerinin Dicle Nehri'ne atıldıklarını belirtmişse de bu bilgi her hangi başka bir kaynak tarafından da doğrulanmamıştır (The New York Times, 4 August 1915).

The New York gazetesinde Ermenilere yönelik yapılan haberlerin birçoğu gezginlerin söyledikleri, yazılan mektuplar ya da Amerikalı misyonerlerin ifadelerine göre yazılırken söz konusu kişilerin çoğunun ismi güvenlikleri nedeniyle verilmediği manşetlerde belirtilmiştir. Ancak mantık hatalarıyla dolu olan kötü Türk imajına yönelik haberlerde doğru yayınlara rastlamak da mümkündür. Az önce zikredilen gazetede isimleri saklanan gizemli bir gezginin, Sivas, Erzurum, Harput, Kayseri olmak üzere Ermenilerin sürgün edildiklerini, çok sayıda katliam söylentisi işittiğini fakat Sivas bölgesinde bulunduğu sırada hiçbir katliamla karşılaşmadığını ifade etmiş ve sürgüne giden Ermenilerin yanlarına birkaç gün yetecek giyecek ve az miktarda para alabildiklerini bu nedenle de bir çoğunun açlık nedeniyle ölebileceklerini belirtmiş olması da (The New York Times,27 August 1915) önemlidir.

Doğu Anadolu'da yaşananların yansız verilmediği söz konusu gazetenin 4 Ekim 1915 tarihli haberine göre "*Güçsüz Halka Uygulanan İmha Politikası*" başlıklı yazıda Ermeni Zulüm Komitesi'nin raporlarına yer verilmiştir. Türklerin Ermenilere yaptıklarının son bin yılda eşi görülmemiş bir vahşet olduğu belirtilmiştir. Söz konusu gazetede Fırat Nehri'nde boğulmak üzere bırakılan küçük çocuklardan, bebeklerini terke zorlanan annelerden, işkence gören Ermeni erkeklerden bahsetmektedir. Raporun Bulgar, Türk, Alman, Yunan, İngiliz ve Ermeni kökenli kişilerin kimliklerinin gizlenerek hazırlandığı belirtilmiştir. Raporu imzalayanlar arasında New York Diocese Protestan Episcopal Piskoposu David H. Greer, Türkiye eski Büyükelçisi Oscar S. Straus, American Board Yönetim kurulu Sekreteri Dr. James Barton gibi önemli isimler yer almaktadır (The New York Times, 4 October 1915). Bu isimlerin Türklerden nefret ettikleri de bilinen bir gerçektir.

New York'daki Türk Başkonsolosu Celal Munif Bey, Ermeni Zulümleri Komitesi'nce (Armenian Atrocities Committe) hazırlanan, bazı önde gelen Amerikalılarca da imzalan ve 4 Ekim 1915 tarihi The New York Times gazetesinde kamuoyu ile paylaşılan raporun misyonerlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlandığını belirtmiştir. Celal Munif, Türkler tarafından Ermenilerin tamamıyla katledildiklerini iddia eden raporun içeriğinin, Lord Bryce tarafından desteklenmiş olsa da, doğruluğu

kanıtlanmayan, kimliği belli olmayan kişilere dayandırılarak oluşturulduğu, Türk hükümeti ve halkına karşı toptan yapılan bu suçlamaların haksız şekilde basında yer aldığını belirtmiştir. Sözlerine devam eden Celal Munif, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında savaşa katılmadan önce, Osmanlı tebaasındaki Ermenilerin, Almanya ve Müttefiklerinin Avrupa haritasından kaldırılacağı konusunda kandırıldıkları, Üçlü İttifak arasında bölünen Anadolu'da Ermenistan yaratılmak istendiğini belirtmiştir. Ayrıca Celal Munif, Van'da yaşananların sebebinin Rusya'nın yardımıyla birleşen Ermeni komitelerinin işi olduğunu ve Türk yönetimine karşı silaha sarılan Ermenilerin isyancılardan ayrı tutulmadığı, ölüm kalım savaşının olduğu bu zor şartlar altında Türk birliklerinden iyi niyette bulunmalarının haksızlık olduğunu, öldürülen Ermenilerin suçüstü yakalandıklarını ya da Türk hükümetine karşı haince faaliyetlerde bulduklarını Amerikalılara anlatılan uydurma raporlarda yazılanlarla hakikatlerin farklı olduğunu The New York Gazetesine verdiği demecinde belirtmiştir. Adı geçen gazetenin, çok keskin bir şekilde Türk aleyhtarını yayınladığını ve Türk hükümeti ile halkını suçlayıcı satırlara misyonerler aracılığı ile yer verildiğini de ifade etmiştir (The New York Times, 15 October 1915)

ABD'deki Ermeniler lehine ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhine giderek artan baskı mekanizmaları böylelikle kuvvet bulmaya başlamıştır. Başta Ermeni Amerikalılar olmak üzere en kuvvetli baskı grubu, ABD'nin eski Almanya elçisi James W. Gerard ve göçmen bir Ermeni avukat olan Vahan Cardashian tarafından yöneltilen Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi (American Committee For The Independence of Armenia) dir. Beyaz Saray'ı eşit derecede baskı altında tutan bir başka grup da Yakın Doğu'da Yardım için Amerikan Komitesi (American Committee For Relief In The Near East) dir. Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin başkanı olan James Barton, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir bölümü üzerinde bir Amerikan mandasını desteklemiştir. Ermenistan için bir Amerikan mandası, İran'daki İngiliz petrolünü, Mezopotamya'daki potansiyel rezervleri ve Rusya'daki Bolşevikler arasında tampon vazifesi gördüğü gibi Orta Doğu'yu içine alan Hindistan'daki İngiliz konumunu da korumaktadır (Bryson, 1977: 66-77).

Bu durumla ilgili olarak New York Times gazetesinin 18 Ekim 1915 tarihli baskısında Türkler adına fikirlerini dile getiren Ziya Müfti Zade Bey; *"Ermenistan neresidir? Ermenileri koruyanlar, bütün şehir ve illeri zihinlerinde canlandırabilirlerse Ermenistan, hem Hindistan hem Yunanistan arasındaki bölgeyi*

kaplamalı ve çok sayıda Ermeni'nin oturduğu New York'u içermelidir. Ama sorun şu ki bu sayılan toprakların hiç birisi, makul bir Ermeni çoğunluğa sahip değildir. Türkiye'deki Ermeniler Osmanlı vatandaşıdır. Rusya'daki Ermeniler Rus vatandaşıdır. ABD'deki Ermeniler Amerikan vatandaşıdır. Yani bu ülkeleri yöneten kanunlara Ermeniler uymalıdır. Amerikan halkına bir şey hatırlatmak istiyorum...Amerika yabancı bir güçle savaştayken Ermenilerin siper alıp Amerikan birliklerine ateş ettiklerini görselerdi ne düşünürlerdi....Tehcir olayına gelince Ermenilerin Rusya'ya verdiği destekle Ruslar, Van ve çevresini işgal etmede başarılı olmuşlardır. Bu durum, hainliğin tekrarını engellemek için ciddi önlemler almayı gerektirmiştir. Elbette göç sırasında hastalık kanunsuzluk gibi olayların yaşanması kaçınılmazdır” demiştir (The New York Times, 18 October 1915).

ABD'nin İstanbul Büyükelçisi ve Ermenilere yakınlığı ile bilinen Henry Morgenthau'ya misyonerler tarafından sayısız raporlar gitmiştir. Buna örnek olarak Harput Konsolosu Leslie A. Davis'i gösterebiliriz. Davis, 24 Temmuz 1915 tarihli Doküman Numarası 6, Numara: 71 kayıtlı yazışmasında Harput'tan göç edenlerin önce tamamının öldürüldüğünü, ilerleyen kısımda ise göç edenlerin üçte birinin hayatta olduğunu belirtmesi (Safarian, 1995: 18-26; Özdemir vd, 2005: 69-70) bir çelişkiye yol açmıştır. Ancak bütün Amerikan misyonerlerin yanlı rapor verdiği de söylenemez. Van'da inceleme yapmaya giden bir Amerikan heyeti, burada Ermeni köylerinin harap olmadığını görmüş ve gidenlerin Ermenilerin zulmünden kaçan Türklerin olduğunu öğrenmişlerdir (ATASE, ISH, Kutu No: 48, Gömlek No: 105, Belge:105-1).

Bu incelemelerde aynı zamanda Ermeni nüfusunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Amerikan misyonerlerinden Miss North, Silvan'da Ermeni köylerini gezerek gözlemlerini rapor etmiştir (ATASE, ISH, Kutu No: 48, Gömlek No: 58, Belge:58-1). Amerikalılar kadar İngilizler de Ermenilere yardım etmiş (ATASE, ISH, Kutu No: 33, Gömlek No: 30, Belge:30-1) ve Ermenileri silahlandırmışlardır. 7 Şubat 1916 tarihli Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda Türkiye'nin Amerikan Büyükelçisi'nin 26 Ocak 1916 tarihli telgrafında Ermeni Piskoposunun isteklerine yer verilmiştir. Telgrafta ilk olarak Piskoposluk ve Ermeni halkı arasındaki bağların sürdürülebilmesi için piskoposluk ve misyonerler aracılığı ile maddi yardımların bol miktarda dağılmasına yer verilmiştir (Paper Of American Board Of Comissionaries For Foreign Mission-Microfilm Reel 505).

Amerikan kamu oyununda etkili olan The New York Times gazetesi, 1915 yılının ilk üç ayı boyunca sadece bir makale yayınlamıştır. Nisan, Mayıs ve Haziran ayında sekiz yeni makale yayınlamışken bu sayı, Temmuz, Ağustos ve Eylül ayında otuz beşe yükselmiştir. 1915'in sonlarına doğru Türkiye ile ilgili makale sayı yirmi sekiz iken Ermenilerle ilgili makale sayısı elli yediye ulaşmıştır. 1915-1916 yılları için Reader's Guide to Periodical Literature ve Internal Index tarafından indexlenen dergilerde 1915'te Ermenistan ile ilgili yirmi yedi ve 1916'da yirmi üç makale yayınlanmıştır (Keller, 1969: 35).

The New York Times'da Ermenilerle ilgili olarak 1918'de elli ve 1919'da elli dokuz makale yayınlanmıştır. Toplamda yüz dokuz makalenin kırk biri savaş sırasında Türklerin Ermenilere yaptığı gaddarlıklar üzerine yazılmış makalelerdir. Bu yazılanların çoğu, ABD'ye yeni gelmiş mültecilerin anlattığı hikâyeler ve yardım bağışlarını canlı tutmak için yapılan yayınlardan oluşmuştur. Bu amaçla, Ermeni bir kızın hayatından esinlenerek ortaya konulan "*Gasp Edilen Ermenistan*" adlı filmin tanıtılması buna örnek gösterilebilir. Bu faaliyetler neticesinde Amerikalılar, ABD'nin Ermenistan'a manda olması meselesini tartışmaya başlamışlardır. Bu olasılığı, 4 Şubat 1919 tarihinde The New York Times ilk kez, birinci sayfa haberi olarak okuyucularına duyurmuştur (Keller, 1969: 88).

Ermeniler lehine propaganda yapan isimlerin en başında ABD'nin Büyükelçisi Henry Morgenthau'yu gösterebiliriz. Başkan Wilson'un seçim kampanyası esnasında Demokrat Parti'nin mali komite başkanlığını yapmış ve Wilson'un başkan seçilmesinde etkili olmuştur. Bu faaliyetlerine karşılık olarak ilk defa bir Yahudi büyükelçi olarak atanmış ve kendisi böylelikle mükâfatlandırılmıştır. 27 Kasım 1913'te İstanbul'a gelmiş ve Şubat 1916'da geri dönen Morgenthau, kendi adını içeren "Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküleri" adıyla bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta Ermeniler lehine propaganda da bulunmuştur (Ar, 2011: 151-152). Türkleri karalamak ve Ermeni meselesinde Osmanlı hükümetini tamamıyla suçlayan Morgenthau, Tehcir kararı ile alakalı olarak Almanya'yı da suçlamıştır. Morgenthau'ya göre Türkler, modern tehcir yöntemlerini ve halkların kitlesel göçlerini de Almalardan öğrenmişlerdir. Dolayısıyla Ermeni tehcirinin baş mimarı olarak önceliği Almanlara vermiştir (Kılıç, 2007: 67-70).

Amerikan gazetelerinin yanı sıra dergilerde Ermeni propagandası yapılmıştır. 1918'in sonu ve 1919'un başlarında 32 hikâye konu edilmiştir. Ermeni savunucusu olan Türkiye'nin Amerikan Büyükelçisi Henry

Morgenthau'nun açıklamaları *World's Work*'de seri halinde yayınlamıştır. Söz konusu Büyükelçi, *Independance ve Good Housekeeping*'de Ermeni yanlısı ve Türk karşıtı makaleler yazmıştır (Keller, 1969: 89).

4. Amiral Bristol'un Türkiye'ye Gelişi ve Ermeni Meselesine Yaklaşımı

ABD'deki Ermeniler lehine yoğun olarak yapılan propagandalar ışığında 1918 Aralık ayında ABD'nin Doğu Akdeniz donanması komutanı Tuğamiral Amiral Bristol, İstanbul'a gelmek için görevlendirilmiştir. 1919 Şubat'ında İstanbul'daki Amerikan Büyükelçilik binasına yerleşmiş ve 12 Ağustos 1919 tarihinde Yüksek Komiser olarak görevine başlamıştır. Bristol'un tutumu başlangıçta diğer İtilaf devletlerinin temsilcilerinden farklı olmayıp İstanbul hükümetiyle yarı resmi temaslarda devam etmiştir (Şimşir, 1977: 278-279).

Tehcir nedeniyle ABD'de yapılan propagandaların etkisinde Bristol'un ilk zamanlar kaldığını söyleyebiliriz. 1919 Ağustos'unda gazeteci Süreyya Sami Berkem, Bristol ile görüşmeye gittiğinde, 1915 olaylarını protesto eden Amiral Bristol, kendisiyle tokalaşmamıştır. Ancak Bristol, kısa bir süre içinde Hristiyan azınlıkların da mevcut anarşide rol oynadıklarını görebilmeyi başaran Amerikalı diplomatların başında gelmiştir. Bunun en önemli nedeni tabiatı gereği Bristol'un dürüst biri olmasıdır. Bu nedenle Washington'a giden raporları, gerçeklere dayanan, Türkiye ve Türklerin lehine içeriklerden oluşmuştur (Kurat, 1959: 40).

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği Batılı devletlerce masaya yatırılmış ve Ermenilere verilecek statü üzerinde çalışılmıştır. Alternatiflerden bir tanesi de Amerikan mandası altında bir Ermeni devletinin oluşturulmasıdır. Bu amaçla az önce değindiğimiz gibi kamuoyunda Türkler aleyhine karalama kampanyası başlatılmıştır. Bu kampanyanın içinde Ermeni liderler, Ermeniler arasında uzun yıllar yaşamış Amerikalı misyonerler ile çok sayıda Amerikan yardım kuruluşu yer almıştır. Bu kuruluşlar arasında en önde gelen Near East Relief'dir. Eylül 1915'te kurulan bu yardım kuruluşunun önceki adı Armenian Relief Committie'dir. En son halini *Near East Relief (NER)* olarak almıştır (Turan: 2007, 180).⁵

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Wilson, Ermenistan'ın ABD'nin mandası altına girmesini

⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/work/Mark_Lambert_Bristol

kabul etmişse de Amerikan çıkarlarını korumak ve Amerikan ticaretini büyütmeyi amaçlayan Bristol ise bu duruma tam anlamıyla muhalif olmuştur. Bristol'un muhalif görünmesinin temel sebebi, manda meselesinin ABD'nin Anadolu'daki menfaati ile uyuşmadığına inanması ve Türklerdeki olumlu Amerikan imajının zedelenmesinden duyduğu endişeden başka bir şey değildir. O'na göre Ermenistan'ın manda altına alınması ancak tüm devletin manda altına alınmasıyla ABD'nin ticari çıkarlarını işe yarar hale getirebilirdi. O nedenle söz konusu mesele ise Osmanlı İmparatorluğu'nu ayrılmaz bir bütünü olarak gördüğünü belirtmiştir (Ülker, 2008: 109-110).

Bristol, Ermeni meselesinde ABD'deki propagandaların Amerikan halkını kandırdığını ve yapılan tahriklerin kendi zararlarına işlediğini düşünenlerdendir. Amerikan halkına, siyasi entrikalardan ve Ermeni liderler tarafından Müslümanlara yapılan provokasyonlardan bahsedilmediğini belirtmiştir. Ancak Bristol'un bu düşünceleri Türkiye'deki Amerikalıları oldukça rahatsız etmiştir. Ermenistan'da bulunan Müttefik Yüksek Komiser Albay Haskell, Washington'a Bristol'un fikirlerini eleştiren bir yazı göndermiştir. Halep'teki Amerikan konsolosu da Bristol'un fikirlerine karşı çıktığını belirtmiştir. Yakındoğu destekçilerinden görevli biri de Bristol'un misyoner karşıtı ve Türk yanlısı olduğunu düşüncesindedir (Keller, 1969: 113).

Bu kişilerin yanı sıra Ermeni kökenli General Hohannes H. Topakyan da rahatsızlık duyanlar arasındadır. Topakyan'a göre Hristiyanlara düşman Türklere dost olan Bristol, memnuniyet verecek bir tavır sergilememiştir. Ancak Amerikan Dışişleri ve Donanma Bakanlığı zor koşullar altında Bristol'un yapılabilecek olanın en iyisini yaptığı düşüncesinde olmuşlardır. Bristol'un Türk dostu ya da Ermeni karşıtı olduğu söylenemez. Kendisi Ermenistan üzerinde Amerikan mandasından yana olmamış ve bunu mantık ölçüsünde desteklememiştir. Çünkü Bristol, ekonomik ve politik gerçeklerin ışığı altında bağımsız Ermenistan talebinin imkânsızlığını görmüştür (Yaylalıer, 1998: 39).

Bristol, 4 Mart 1920'de ziyaretine gelen ABD'deki Ermeni Kurumlar temsilcisi Topakian'a Ermenilerin dürüst olmayan liderler tarafından yanlış yönlendirildiklerini ve ABD'deki Ermeniler hakkındaki raporların gerçek olmadığını söylemiştir. Bunun yanı sıra Doğu Anadolu'da kurulacak bir Ermeni devleti için askeri ve maddi desteğin olması gerektiğini ancak hiçbir Avrupalı devletin buna yanaşmak istemediğini belirtmiştir (Kuran, 1987: 90-91).

Anadolu'da bulunan Ermenilerin Fransızlar tarafından desteklendiği ve bunların silahlandırıldığı Yakınoğu Yardım Komite Müdürü (NER) Dr. R. A. Lampert tarafından Bristol'e rapor edilmiştir (The New York Times, 15 April 1920). Söz konusu raporda Maraş ve çevresinde Ermenilere yapılan tek taraflı bir katliamın olmadığı, her iki taraftan kadın, erkek, kadın ve çocuk ayırımı yapılmaksızın insanların ölmüş olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Fransızların bölgede Türk bayrağını indirme, önemli insanların tutuklanması gibi tavırlar içinde bulunmaları da Türkleri kışkırtmaya yönelik olarak değerlendirilmiştir. Tüm bunlara rağmen NER misyonerlerinin çoğu abartılı haber üretmeye devam etmiştir. Bunun sebebini Türklere duyulan nefret ve Ermenilere duyulan sempatiye aramak mümkündür. Bu sayede NER üyeleri Amerikan halkını kandırmaya devam ederek yardım faaliyetleri için çok fazla para toplamaya devam etmişlerdir. Ancak bu oyunu fark eden Amerikan gazeteleri de olmuştur. NER tarafından Amerikan halkının hedef alındığı taraflı propagandayı kavramış olan Chicago Tribune çalışanı Lary Rue bu yalanı gazetesinde yazmıştır. Böylelikle toplanan paralarda ciddi bir azalma olduğu görülmüştür (Turan, 2007: 190-191).⁶

24 Haziran 1920 tarihli raporunda Bristol, Ermenilere yönelik yanlış haberlere kilise ve dünya basının vermiş olduğu destekten duyduğu üzüntüyü belirtmiştir. Bristol, Piskopos J. H. Darlington ile yapmış oldukları görüşmeye ilişkin olarak söz konusu Piskoposun Maraş'ta Türklerin memleketlerini kurtarmak için nasıl geldiklerini ve sakinleri nasıl öldürdüklerine dair haberlere inanmış olduğunu görmüştür. Piskopos, İsviçre, Fransa, İngiltere ve ABD'deki gazetelerde söz konusu olayın yer aldığını belirtmiştir. Bristol bunu kabul etmekle birlikte meselenin yabancı basında yazıldığı gibi olmadığını, bu gazetelere giden haber kaynağının aynı olduğunu ve yapılan incelemede bunun doğruluğunun bulunmadığını ifade etmiştir (Turan, 2007: 184).⁷

Anadolu'nun güneydoğusunda Fransızlarca desteklenen Ermeniler, 1920 yılında Maraş ve çevresinde katliamlara başlamışlardır. Mustafa Kemal'in talimatıyla durumla ilgili olarak protesto telgrafları Amerikan temsilciliğine çekilmiştir. Telgraflarda Ermenilerin Müslümanların ayaklarını bağlayıp baltayla öldürdükleri, erkekleri toplayarak yaktıkları, kadın ve çocukların kollarını yaktıkları ve yarı ölü hale getirdikleri

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/work/Mark_Lambert_Bristol

⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/work/Mark_Lambert_Bristol

belirtilmiştir. Bu telgraflar Bristol tarafından Washington'a bildirilmiştir. Ermeni katliamına yönelik yazılanların politik amaçlar için abartılmış olduğunu belirten Bristol, İskenderun'dan Kafkasya'ya uzanacak bağımsız Ermenistan devletinin kurulmasının altında yatan gerçeğin, Arap ülkelerinde İngilizlerin elde ettikleri avantajlara karşılık Fransa'nın elde etmek istedikleri olduğunu (Özkan, 2006: 238-240) ifade etmesi önemlidir. Buradan hareketle Ermenilere yapılan yardımlarda emperyal devletlerin Osmanlı topraklarında elde etmek istedikleri avantajların yattığını söyleyebiliriz.

Ermeni meselesinde Protestanlar ve misyonerler, Kilikya ve Güney Doğu'da Fransız-Ermeni işbirliğine karşı olmakla birlikte Fransızlar bölgeden çekildikten sonra Fransa'yı Ermenilere ihanet etmekle suçlamışlardır. Bristol 13 Mart 1920 tarihli raporunda Protestan Ermenilerin lideri A. Bezdjian ile yaptığı görüşmeye değinerek söz konusu şahsın kendisine Fransa'nın Ermenileri saldırmak konusunda cesaretlendirdiği ve katliam raporlarının abartılı ve yanlış olduğunu kabul ettiğini belirtmiştir (Turan, 2007: 188-189).⁸ Fransa için Ermeni varlığı, Güney Doğu Anadolu'nun stratejik ve ekonomik yapısı gereğince, Türklere karşı sürekli kullanılan bir unsur olmuştur. Bölgenin önemi neticesinde bağımsızlık vaadiyle Ermeniler Fransa tarafından kandırılmışlardır. Fransa'nın Ermeni devletçiliğinin var olmasını istediği nokta Türkiye ile Suriye'de yaşayan Müslüman Araplar arasında tampon bir bölge oluşturulmak istenmesindedir (Hatipoğlu, 2001: 41).

Bristol'un Türklere daha olumlu bakmasında ve Ermenilere karşı bakış açısının değişmesinde Kars'ta görev yapan Amerikan Yardım Örgütü Misyoneri Mr. Fox'un 31 Ekim 1920 tarihli raporunda kendisine anlattıkları da etkili olmuştur. Bu sırada Kazım Karabekir'in komutanlığındaki Türk kuvvetleri Kars'a ilerleyip burayı almış ancak Ermeniler barış teklifine yanaşmamışlardır. Ermeniler, kendi kadın ve çocuklarını korumayıp Amerikan yetimhane ve hastanelerine saklanmaya çalışmışlardır. Mr. Fox, bu olaylar sırasında herhangi bir katliamın olmadığını belirtmiş ve Kazım Karabekir Paşa'nın yardımları sayesinde yağmadan kurtulduklarını Bristol'e iletmiştir (Kuran, 2001: 192).

Bristol, Ermeni meselesinde daha ölçülü davranmaya çalışırken misyonerler aksini yapmanın daha doğru olduğuna inanmışlardır. Buna

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/work/Mark_Lambert_Bristol

örnek olarak Tarsus'ta görevli olan Mary Rogers'i gösterebiliriz. Mrs. Rogers, Türkleri kana sulamış olarak tanımlarken, Maraş'ta bulunan Everlyn Elliot, güney bölgesindeki çatışmalardan Fransız ve Ermenileri değil yalnızca Türkleri suçlamıştır. Fransız askeri üniformasında Müslüman avına çıkan Ermeni çeteleri, çoğu misyonerce suçlanmamıştır (Yaylalier, 1998: 40). Tüm bunların yanı sıra Bristol'un çabalarını takdirle karşılayan misyonerler de olmuştur. NER çalışanı olan Mark O. Pentis, Bristol'un olaylar karşısındaki güçlü sezgileri ve tespitlerinin doğru çıktığını belirtmesi (The New York Times, 10 December 1922) oldukça önemlidir.

Bristol'un Ermenilere yönelik çıkan haberlerden duyduğu rahatsızlığı NER'in güçlü üyesi ve Amerikan Board Genel Sekreteri Mr. Barton'u da oldukça rahatsız etmeye başlamıştır. Barton, 6 Mayıs 1921'de Bristol'e gönderdiği mektubunda bu rahatsızlığın dile getirmekle birlikte abartılı ya da doğru olmayan haberlerin varlığını da kabul etmiştir. Barton, bu haberlerin ortaya çıkmasında etkili olan misyonerleri suçlamak yerine söz konusu durumdan Ermenileri sorumlu tutmuştur. Böylelikle ABD'deki Ermeni propagandasının bir başka yönünü göstermiştir. Bunu yapmasındaki amacı yukarıda az önce söz ettiğimiz Cardashian adındaki Ermeni bir avukatın oluşturduğu komite ile bu komitenin başında olan Gerard'ın faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlıktan başka bir şey değildir. Bu komitenin Ermeniler lehine faaliyetlerini bazı etkili Amerikalılar da desteklemiştir. Barton'un rahatsızlığı esasında Ermenilere yönelik temelsiz haberlerin yapılması değildir. O'nun asıl rahatsızlığı bu kişilerin, NER aleyhinde davranmalarıdır. Cardashian'ın Ermeni Tanıtım Bürosu, Ermeni meselesinde Başkan Wilson olmak üzere Amerikan misyonerlerini ve NER üyelerini suçlamıştır (Turan, 2007: 191).⁹ Yani Ermenilere destek veren Amerikan örgütleri zaman içinde Ermenilerin hedefi haline gelmişlerdir.

Anadolu'dan ABD'ye gönderilen yanlı haberler sadece Ermenilerle alakalı olmayıp Yunanlılar lehinde de propaganda haberleri yayınlanmıştır. Bristol'e göre Christian Science Monitor adlı gazetenin Türkiye'ye yönelik karalama kampanyasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Bristol, söz konusu gazetenin muhabiri Bayan Chrys A. Danos ile yaptığı bir görüşmede gazetede ki haberlerde çok sayıda yanlış olduğunu belirtmiş, İzmir'in Yunanlılarca işgaline ve yaşananlara yönelik neden hiç haber yapıldığını sormuş ancak bu sorusuna cevap alamamıştır (Turan, 2007: 182).¹⁰ Bristol

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/work/Mark_Lambert_Bristol

¹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/work/Mark_Lambert_Bristol

gibi düşünen Calep Frank Gates, 1940 yılında yayınlanan hatıralarında, Ermeni çetelerinin Ermeni köylerini basıp kadın, çocuk, erkek ayırımı yapmadan herkesi öldürdüklerini ve Amerikalı misyonerlerin katılımı ile Türklere “Barbar Türk” suçlaması yapıldığını belirtmiştir (Yaylalier, 1998: 42). Amerikan misyonerlerinin propagandalarının tesiri altında kalmayan isimlerden biri olan Calep Frank Gates, bağımsız Ermenistan fikrini desteklemediği için Ermenilerin kendisini bir düşman gibi gördüklerini ifade etmiştir (Gates, 1940: 262).

Bristol’un karalama kampanyalarına başlattığı mücadele sadece Anadolu’da destek görmemiştir. ABD’de oluşturulan Korkunç Türk imajını yıkmak için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin amacı Türk-Amerikan ilişkilerini geliştirmek olmuştur. Bu amaçla 1924 yılında New York’da Türk-Amerikan Derneği kurulmuştur. Derneğin başkanı Rayford W. Alley, sekreteri ise İbrahim Safa Beydir (Tuğlacı, 1987: 359-360). Ancak Bristol’un sürekli misyonerleri politik konulara bulaşmamaları noktasında uyarısı birçok misyoner çalışanını rahatsız etmiştir. Bağımsız Ermenistan fikrini benimsemeyen Bristol’un görevinden alınması için Washington’a baskı yapılmış ancak bu olmamıştır (Yaylalier, 1998: 39).

5. Lozan Görüşmelerinde Amiral Bristol’un Ermeni Meselesine Bakışı

Lozan’a gidecek heyetle ilgili olarak The New York Times’ın 15 Kasım 1922 tarihli yazısında konferansa ABD’nin Roma Büyükelçisi Richard Washburn Child, Bern Büyükelçisi Josep G. Grew ve ABD’nin İstanbul’daki Yüksek Komiseri M. L. Bristol’un gözlemci sıfatıyla katılacakları belirtilmekteydi (The New York Times, 15 November 1922). Kasım 1922’de Amiral Bristol, ABD’nin kapitülasyon rejiminin bir tarafı ve geniş yararlanıcısı olarak pasif bir tutum takınarak çıkarlarına ilişkin konuları İtilaf devletlerinin eline bırakılmaması amacını gütmüştür. Bu görüşler etrafında ABD Dışişleri Bakanlığı 3 aşamalı bir politika izlemeye karar vermiştir. Birincisi, konferansa gözlemci olarak katılacak ve Amerikan çıkarlarının korunması sağlanacak ikincisi, Avrupalı Müttefiklere Amerikan çıkarlarını içeren bir liste verilecek ve üçüncüsü de uygun bir zamanda Türk hükümeti ile ikili anlaşmaları başlatmak şeklinde (Ar, 2011: 340-341) belirlenmiştir.

ABD'nin bu politikalar çerçevesinde Ermeni meselesinde aktif olamayacağı anlaşılmaktadır. Ermeni meselesi, azınlık halklarının korunması ile ilişkilendirilmiştir. Bundan hoşnut olmayan Ermeni lobileri Lozan görüşmeleri öncesinde kamuoyu oluşturmak ve ABD'yi kendi saflarında tutabilmek için yoğun bir propagandaya başlamışlardır. Ermeniler düzenledikleri konferanslarda meseleyi din üzerinden götürmeye çalışmışlardır (Halifeoğlu, 2012: 310).

Gümrü ve Kars Antlaşmalarıyla Ermeniler, daha önce Sevr Antlaşması'yla Doğu Anadolu'da toprak taleplerinden vazgeçtiklerini kabul etmiş olmalarına rağmen Erivan hükümetini temsilen Aharonian ve Hadisyan ile Ermenistan dışındaki Ermenileri temsil ettiklerini iddia eden Osmanlı İmparatorluğu'nun Dışişleri eski Bakanı Gabriel Norudukyan ve Leon Paşalyan gibi isimler İngiltere, Fransa, ABD ve Rusya temsilcilerinin desteğini kazanarak Lozan Konferansı genel görüşmelerine katılma girişiminde bulunmuşlardır. Ancak, Türk temsilcilerin itirazı üzerine genel kurul görüşmelerine katılmamışlardır. Pes etmek bilmeyen Ermeni temsilcileri, Batılı ülkelerin desteği ile azınlık komisyonunda dinlenme sözü almışlardır. Konferans sırasında katılımcılara muhtıra vererek eski iddialarını abartılı bir şekilde dile getirmişlerdir (Tuğlacı, 1987: 297).

Lozan Konferansı'nda Ermeniler, Amerikan Board ve Yakındoğu Ermeni Yardım Örgütü'ne (NER) güvenebilmişlerdir. American Board heyetinden James Barton, Londra'da Ermeni heyeti ile görüşmüştür. Ermenilerin Konferansta vermeyi düşündüğü dilekçelerinde yer alan bölgeler; ABD Başkanı'nun saptadığı sınırlar dâhilindeki kendilerinin Ermeni illeri dedikleri bölge ile Trabzon'dan alınacak yerlerden oluşmuştur. Aksi halde Rus Ermenistan'ını ve Van'ın büyük bir kısmını istemişlerdir. Bu istek, Ermenilerin denize çıkışını sağlamakla birlikte Tatarlar, Gürcüler, Kürtler ve Türkler arasında sıkışıp kalmalarının da önüne geçebilmekteydi. Ancak Anadolu'da incelemeler yapan General Harbour ve diğer heyetler ile Amiral Bristol'un bağımsız Ermenistan görüşüne karşı olmaları nedeniyle Ermeniler, misyoner örgütleri vasıtasıyla ABD heyetini yönlendirme gayreti içinde olmuşlardır (Ar, 2011: 344-345).

30 Aralık 1922 günü, ABD Heyeti, Azınlıklar Alt Komisyon Başkanlığı'na "Ermeni Yurdu" taslağını sunmuştur. Bu taslak, Ermeni-Amerikan temsilcisi George Montgomery tarafından hazırlanmış ve Amerikan Kiliseleri Federal Meclisi Temsilcileri Barton ve Peet'in tam desteğiyle sunulmuştur. ABD kamuoyunu oluşturan başlıca örgütleri temsil

etmekteydiler (Avcioğlu, 2006: 332). Amerikan heyeti, Amerikan çıkar gruplarının ve ABD'nin diplomatik desteğini almayı amaçlayan yabancı delegasyonların baskısı altına girmiştir. Bu baskı neticesinde, Amerikan heyetinin açıklamalarında ulusal Ermeni vatanına finansal desteğin, Amerikan yardım örgütleri tarafından sağlanabileceğini vurgulayan Birleşik Devletler Protestan Kiliseler Federal Konseyi'nin ifadesine yer vermek durumunda kalmıştır. Amerikan heyetinden Dwight'ın da belirttiği gibi asıl nokta; Ermenilerin ıslah edilmesi, eşyalarının kendilerine geri verilmesi ve Ermeniler için genel bir af kanununun çıkartılması olmuştur (Özbek, 2009: 82-83).

Daha önce belirttiğimiz gibi bağımsız Ermenistan fikrine karşı olan Bristol'un tüm çabalarına rağmen Amerikan heyetini etki altında tutmaya alışan Amerikan cemiyet ve organlarının yanı sıra Müttefiklerce de tam destek gören Ermeni yurdu önerisine Türk heyeti başkanı İsmet Paşa, sert bir şekilde karşı çıkarak Doğu Anadolu ve Kilikya'da Ermeni nüfusunun az olduğunu, zaten var olan Ermenistan'la (Erivan Sovyet Cumhuriyetiyle) devletler hukuku ve yürürlükteki kurallar uyarınca anlaşmalar yaptıklarını, bundan başka bir Ermenistan'ın var olduğunu düşünmenin Türkiye'nin anlaşmalarına aykırı düşeceğini ifade etmiştir. Bu gergin ortamda Bristol, ılımlı, sabırlı ve yumuşak bir tutum içinde meseleyi ele almaya dikkat etmiştir. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nda Ermenilerle ilgili özel hükümler yerine genel nitelikte hükümler bulunmaktadır. Bunlardan 31.madde Türkiye'den ayrılan yerler ahalisinin iki yıl içinde Türk vatandaşlığını elde edeceğini belirtmesi ile Ermenilerden isteyenin Türkiye'ye dönebilmesi imkânı sağlanmıştır. Genel Af Deklarasyonunun 6. Maddesi, dağılmış aileleri bir araya getirmek ve meşru hak sahiplerine mallarına kavuşma imkânı sağlamıştır. 65. Maddede, savaş başladığında, yabancı uyruğu olanlardan mallarına el konulan kişilerin mallarının iadesi ön görülmüştür. Bunun için belirli bir başvuru süresi 95.madde ile tanımlanmıştır (Halifeoğlu, 2012: 318-319).

Tüm bunların ışığında Lozan'da Türk heyeti, Ermeni meselesinde taviz vermemiştir. Netice olarak azınlıkların himayesi bölümünde görüülen Ermeni yurdu meselesinin tarihe karışması, azınlık kavramının "Gayrimüslim Azınlıklar" ile sınırlandırılması Türk heyetinin başarılarından biri (Schweizer, 2005: 95-96) olarak tarihte ki yerini almıştır.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu stratejik konum, Avrupalı devletlerin hedefi haline gelmiştir. Bu amaçla Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin topraklarına hâkim olmak için etnik unsurlar kullanılmak istenmiştir. En önemli toprak parçaları üzerinde Ermeni azınlıklar oturmuş olduğundan amaçlarına hizmet edecek en uygun millet olarak Ermeniler görülmüştür. Doğu Anadolu'da Ermeni devletinin kurulmak istemesin de İngiltere ve Fransa'nın ayrı hesapları bulunmaktadır. Rusya, Doğu Anadolu'da ilerleyişi sağlamak ve sıcak denizlere inme politikasını sağlamak amacıyla Ermeni çete ve komite üyelerini desteklemişlerdir. Ermeniler, kendilerine vaat edilen Ermeni devletini kurmak adına batılı devletlerin orduları altında Türklere karşı savaşmışlardır. Kurulmak istenen Ermeni devletinin çok maliyetli olması nedeniyle meseleye ABD dâhil edilmek istenmiştir. Bu nedenle Amerikan misyonerlerin destekleri önemsenmiştir. Ermeni meselesine Amerikan halkının destek vermesi ve birçok yardım kurumlarının bağış faaliyetlerinin aksamaması için basın-yayın alanında karalama kampanyaları başlamıştır. Türklere hakkında anlatılar, ABD'ye giden Ermeniler ve Anadolu'da bulunan misyonerlerin anlattıkları ile genellikle sınırlıdır. Bu objektif olunmasını engelleyebilmektedir.

Bristol'un Ermeni meselesine karşı mesafeli duruşu bazı kesimler tarafından Türk dostu ya da Ermeni düşmanı olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Misyonerlerden gelen raporları titizlikle inceleyerek yanlışlıkları, abartıları çekinmeden ifade edebilmiştir. Bu tutum, Bristol'un olaylara objektif bakmasının yanı sıra Müttefik devletlerin Anadolu ve Ortadoğu'da yatan menfaatleri ile Amerikan menfaatlerinin paralel gitmemesinden de kaynaklanmıştır. Ancak Amerikan menfaatlerini korumakla görevli olan Bristol, görevinin gereğini yerine getirmekle birlikte Ermeni meselesinde Türklerin nasıl karalandığının da farkına varmıştır. Tüm çabaları ABD'deki Türkiye aleyhine yapılan propagandayı engelleyememişse de yanlı bir tutum içinde olmadan ABD'nin siyasi, ticari menfaatlerini korumaya da gayret etmiştir.

Tüm değindiğimiz noktalardan hülasa; gerek Avrupa devletlerinin gerek ABD'deki menfaat çevrelerinin Ermeniler üzerinden elde ettikleri siyasi, ekonomik rant ortadır. Ermenilerin faydasına gibi hareket edilmişse de bu tutumun Ermenilere faydadan çok zarar verdiğini Fransa örneği ile gösterebiliriz. Bristol'un tutumu, olaylar karşısındaki duruşu ve Ermeni

meselesinde Amerikan hayır kurumları ve devlet mekanizmalarına gönderdiği yazı ve raporlar Amerikan halkının nasıl yönlendirildiğinin de kanıtıdır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, Sadaret Evrakı, Tasnif Kodu: MKT. MHM, Dosya No: 616, Gömlek Sıra No: 5.

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

ATASE, ISH, Kutu No: 48, Gömlek No: 105, Belge:105-1.

ATASE, ISH, Kutu No: 48, Gömlek No: 58, Belge:58-1.

ATASE, ISH, Kutu No: 33, Gömlek No: 30, Belge:30-1.

Amerikan Arşivi

ABCFM Arşivi

Paper Of American Board Of Comissionaries For Foreign Mission-
Microfilm Reel 505.

2. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1896-1919), (2007),T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara.

3. Gazeteler

The New York Times, 20 March 1915.

The New York Times, 18 April 1915.

The New York Times, 24 May 1915.

The New York Times, 25 May 1915.

The New York Times, 6 June 1915.

The New York Times, 12 July 1915.

The New York Times, 4 August 1915.

The New York Times,27 August 1915.

The New York Times, 18 October 1915.

The New York Times, 4 October 1915.

The New York Times, 15 October 1915.

The New York Times, 15 April 1920.

The New York Times, 10 December 1922.

The New York Times, 15 November 1922.

4. Tezler

Halifeoğlu, Meral, "1914-1945 Yılları Arası Türk Amerikan İlişkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Elazığ, 2012.

Keller, Barbara Jean, "The United States And Armenia, 1914 to 1920: The Armenian Mandate", *Master Thesis, California States College, California*, 1969.

Özbek, Pınar, "Missioneries And Near East Relief Society İn The US Foreign Policy Toward The Armenian Question, 1915-1923", *A Thesis Submitted To The Graduated School Of Social Sciences Of Middle East Technial University*, December, Ankara, 2009.

Özkan, Kenan, "Türkiye-ABD İlişkileri (1918-1923)", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir, 2006.

Türk, İsmail, "Atatürk Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1920-1938)", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi*, İstanbul, 2006.

Türkdoğan, Berna, "1915'ten Günümüze Tehcir (Ermeniler ve Türkler)", *Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı*, Ankara, 2006.

5. Kitaplar

Ahmet Rüstem Bey, *Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi*, (Çev. Cengiz Aydın), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2005.

Akçora, Ergünöz, *Van Çevresinde Ermeni İsyancıları (1896-1916)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2007.

- Ar, Kamil Necdet, *Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi(1918-1923)*, Kaynak Yay., İstanbul, 2011.
- Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu (Siyaset, Savaş ve Diplomasi)*, Mkm Yay., Bursa, 2008.
- Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*, Tekin Yay., Ankara, 2006.
- Bal, İdris - Çufalı, Mustafa, *Düünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, Nobel Yay., Ankara, 2003.
- Başak, Tolga, *İngiltere'nin Ermeni Propagandası (1830-1923)*, IQ Yay., İstanbul, 2008.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, T. T. K. Yay., Ankara, 1995.
- Bryson, Thomas A., *American Diplomatic Relation With Middle East 1784-1975: A Survey*, The Scarecrow Press, Metuchen, 1977.
- Erhan, Çağrı, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Yay., Ankara, 2011.
- Gates, Calep Frank, *Not To Me Only*, Princeton University, London, 1940.
- Gencer, A. İhsan - Örenç, A. Fuat - Ünver, Metin, *Türk Amerikan Silah Ticareti Tarihi*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2008.
- Gürün, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2009.
- Hatipoğlu, Süleyman, *Türk-Fransız Mücadelesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2001.
- İlter, Erdal, *Türkiye'de Sosyalist Ermeniler ve Silahlanma Faaliyetleri(1890-1923)*, Turan Yay., İstanbul, 1995.
- Kantarıcı, Şenol, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi*, Aktüel Yay., İstanbul, 2004.
- Kılıç, Selami, *Ermeni Sorunu ve Almanya (Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle)*, Kaynak Yay., İstanbul, 2007.
- Kodaman, Bayram, *Sultan 2. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1987.

Kurat, Akdes Nimet, *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış 1800-1959*, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara, 1959.

Kuzucu, Serhat, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, Selenge Yay., İstanbul, 2013

Küçük, Mehmet Alparslan, *Türkiye’de Protestan Ermenileri*, Berikan Yay., Ankara, 2009.

Özdemir, Hikmet - Çiçek, Kemal vd, *Ermeniler Sürgün ve Göç*, T.T. K. Yay., Ankara, 2005.

Pekcan, Ahmet, *Osmanlı’dan Günümüze İç Siyaseti Yönlendiren Yabancı Eller (ABD Elçisi Samuel S. Cox’un Elçilik Yılları 1885-1886)*, IQ Yayınları, İstanbul, 2006.

Safarian, Ara, *Unites Statetes Official Dokuments On the Armenian Genocide, Volume III: The Cental Landss, Armenian Genocide, Watertown, Massachusetss*, 1995.

Schweizer, Maxn, *Ankara ve Lozan Arasında*, Phoenix Yay., Ankara, 2005.

Şişman, Adnan, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun de Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006.

Tolon, Ahmet Hurşit, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2004.

Tuğlacı, Pars, *Çağdaş Türkiye I*, Cem Yay., İstanbul, 1987.

6. Makaleler

Açıkses, Erdal, “Osmanlı İmparatorluğu’nu Parçalamak Amacıyla Batılı Devletlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Bölgedeki Faaliyetleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 10, S:2, 2000, 209-222.

Çelik, Hacer, “ Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskân

Sorunu", *ÇTTAD*, VII/ 16-17,(Bahar-Güz), 2008, 143-163.

Erdoğan, Dilşen İnce, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni İsyanlarının Çıkmasındaki Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi, *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 9, Isparta, 2013, 147-166.

Hülagü, Metin, "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Çerçevesinde Türkiye", *Hoşgörüden Yol Ayırımına Ermeniler*, C:3, Kayseri, 2009, 95-158.

Kuran, Ercüment, " The Turkish National War Of Independence And Admiral Bristol, The Us High Commissioner İn İstanbul (1919-1923)", The Eastern Question : Imperyalism And The Armenian Community, *Institute For The Study Of Turkish Culture*, Publication:74, Serie: III, Number: A. 19, Publication:74, Serie: III, Number: A. 19, Ankara, 1987, 90-100.

_____, "Amiral Bristol Raporu ve ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi", (Ed. Hasan Celal Güzel), *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2001, 189-207.

_____, " ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandası", *Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu*, (24-26 Nisan), Sivas, 1985, 55-59.

McCarthy, Justin, " I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu", (Ed. Hasan Celal Güzel), *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2001, 21-46.

Pehlivan, İsmail, "Rusya ve Oryantalizm", *Asia Minor Studies*, Cilt: IV/8, 2016, 79-93.

Selvi, Haluk, " Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları1, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, C:2 (1), 2011, 39-56.

Şimşir, Bilal, " Türk Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Büyükelçiliği(1920-1927)", *Belleten*, C:XXI, S:162, 1977, 277-

331.

Ülker, Aytunç, "Türkiye'de Bir Açık Kapı Diplomatı: Amiral Mark L. Bristol", *Tarih Okulu*, S:I, 2008, 105-128.

Yaylalier, Dinç, " Türk Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol'un Rolü 1919- 1927", *Türk Yurdu*, C:18, S: 125, Ocak 1998, 38-43.

7. İnternet Bağlantıları

Değerli, Esra Sarıkoyuncu , " İngiltere'nin Doğu (Şark) Politikası(1882-1914)", (2008). Akademik Bakış, S:14-
<http://www.akademikbakis.org/14/ingiltere.htm>, Erişim tarihi-04.12.2013.

Turan, Ömer, " Admiral Bristol And The Anti-Turkish Propaganda İn The United States Within The Context Of Turkish-Armenian Relation (1919-1922)", *Turkish Military History And Military Culture, Commission İn Internationale D'Histoire Militaire International Commission For Military History*, (2007), [http:// en.wikipedia.org/wiki/ work/ Mark_Lambert_ Bristol](http://en.wikipedia.org/wiki/work/Mark_Lambert_Bristol). Erişim tarihi 12.11.2013.